

RESİM ÖĞRETMENİ ÜZERİNE

Bilgin Güngör

1943'te Kalmış Bir Roman

Resim Öğretmeni, Cumhuriyet Dönemi Türk siyaset ve basın tarihinin öne çıkan kişiliklerinden Vedat Nedim Tör'ün tek romanı.¹ 1943'te *Ulus* gazetesinde tefrika edilen roman, aynı yıl kitap olarak da yayımlanmıştır. Kitabın kapağında eserin türü “hikâye” olarak belirtilmişse de hacim ve kurgusal yoğunluk açısından bir hikâyeden fazlasını teşkil ettiği için onu roman saymak en doğrusudur. Nitekim, üzerine yazılanlarda da böyle sayıldığını görürüz.²

1943'ten sonra baskısı yapılmayan romanın kurgusu, Ressam Mehmet adındaki bir öğretmenin (ki dönemin ressam ve öğretmenlerinden Cemal Bingöl'den önemli izler taşımaktadır)³ tek partili yıllar

- 1 Vedat Nedim Tör, *Resim Öğretmeni*, Akba Kitabevi, Ankara 1943. Eserden yapılan alıntılarda bu baskıdan yararlanılmıştır.
- 2 Bu vesileyle, *Resim Öğretmeni*'ni konu edinen iki önemli yazının künyesini de verelim: Fatih Sakallı, “Vedat Nedim Tör'ün ‘Resim Öğretmeni’ Romanından Hareketle İdeal Öğretmene Bakmak”, 2. *Uluslararası Korkut Ata Bilimsel Araştırmalar Kongresi*, Türkiye, 7 - 08 Ekim 2023, C. 1, s. 515-525. Kâmil Büyüker, “İçinden Şimendifer Geçmeyen Bir Vilayetin Orta Mektep Çocuklarına Resmi Sevdiren Adam: Cemal Bingöl ve Yozgat Günleri”, https://www.academia.edu/89696386/%C4%B0%C3%A7inden_%C5%9Eimendifer_Ge%C3%A7meyen_Bir_Vilayetin_Orta_Mektep_%C3%87ocuklar%C4%B1na_Resmi_Sevdiren_Adam_Cemal_Bing%C3%B6l_ve_Yozgat_G%C3%BCnleri
- 3 Kâmil Büyüker'in bir üstteki dipnotta işaret ettiğimiz yazısında da değinildiği üzere Vedat Nedim, Ressam Mehmet karakterini ve romanın kurgusunu oluştururken dönemin ünlü ressamlarından Cemal Bingöl'den ve onun Yozgat'taki öğretmenlik deneyimlerinden esinlenmiştir. 1937'de Yozgat Lisesinin orta kısmına resim öğretmeni olarak atanan Bingöl, kısa zamanda öğrencilerini resim konusunda eğitmiş, onların eserlerini ülke içinde ve dışında düzenlenen çeşitli sergilere göndermiş, olumlu dönüşler almıştır (bu sergiler konusunda Bingöl'e Vedat Nedim destek vermiştir). Ressam Mehmet de -ileride değinileceği üzere- öğrencilerine resim yapma becerisi kazandırmış, eserlerini sergilere gönderip büyük bir takdirle karşılaşmıştır. Bu arada, Cemal Bingöl hakkında bilgi ve belge için www.cemalbingol.com sitesi ziyaret edilebilir.

Anadolu'sunun adı belirtilmeyen bir kasabasında halkla yaşadığı uyumsuzluklara, karşılaştığı olumsuzluklara, bu uyumsuzlukları ve olumsuzlukları idealleri doğrultusunda aşmak adına vermiş olduğu mücadelelere yaslanır. Bu yönüyle *Vurun Kahpeye*, *Yeşil Gece*, *Yaban* gibi aydın-halk çelişkisine odaklanan, çağdaş uygarlık değerlerini benimsemiş aydın kişiliklerin taassup ve yoksulluk içerisindeki halka bilinç götürme ve onu yükseltme uğruna verdikleri mücadeleleri veya halkla yaşadıkları çatışmaları konu alan memleket edebiyatı romanlarıyla aynı tematik düzlemde değerlendirilebilir. Tabii romanın memleketçi estetikle ilgisi sadece bu noktada düğümlenmez; açık ve sade anlatımıyla, kurguda yer yer nükseden Anadolucu romantizmiyle de memleketçi estetikle uyumlu bir anlatı sayabiliriz *Resim Öğretmeni*'ni. Ancak şunu da söylemek gerekir ki, yukarıda birkaçını andığımız kanonik memleketçi romanlara nazaran hayli ilkel bir görünüm arz eder. Başkarakter Ressam Mehmet'i ve Ayşe Hanım'ı dışarıda bırakırsak, kurgu karakterlerinde içsel dünya (veya psikolojik çelişki) neredeyse hiç görülmez. Bundandır ki karakterlerin eylemleri, tutumları çoğu kez mekanik bir işleyişi anımsatır; bu eylemlerde, tutumlarda beliren değişiklikler de tam anlamıyla akılcı (rasyonel) bir çerçeveye oturmaz. Anlatıcının zaman zaman Tanzimat Dönemi romanlarına (özellikle Ahmet Midhat'ınkilere) özgü anlatıcılar gibi kendi varlığını hissettirecek ve kurgunun doğrallığını zedeleyecek söylemlere yönelmesi de cabası. Öte yandan *Resim Öğretmeni*'nin dönemin roman evreni çerçevesinde istisna kabul edilebilecek iki yönünün olduğunun altı çizilmeli: Roman sayfaları arasında Yozgat Ortaokulu öğrencilerinin (kitabın kapağındaki ifadeyle “Yozgat Orta Okulu Çocuk Sanatkârları”nın) kurgudaki birtakım karakterleri ve olayları yansıtan amatör resimlerinin yer alması ve yazarın başkarakter üzerinden dönemin Anadolu'sunda *olana* ve *olması gerekene* güzellik merkezli bir bakışla odaklanması. İlk yön, daha çok sanatlar arası (türler arası) bir incelemenin konusu olabilir; bizse burada ana hatlarıyla ikinci yön üzerinde duracağız ve bu çerçevede kurguya yöneleceğiz. Belki bu vesileyle günümüz okurları ve araştırmacılarınca fazla ilgi görmeyen, kenarda bırakılan romana dönük anımsatıcı bir dikkatte bulunmuş oluruz.

“Bir İdealist Estet”in Mücadelesi

Ressam Mehmet, bir Anadolu kasabasındaki ortaokulda resim öğretmeni olarak görev yapmaktadır. O, dönemin siyasi otoritesince temsil edilen değerler dizisini benimsemiş idealist bir öğretmendir; tabii bu idealizm, mesleğiyle uyumlu olarak estet bir bakışla bütünleşir. Bu açıdan Mehmet'in *idealist bir estet* olduğunu söylemek mümkün. Ona göre hayatta en üstün değer ve duygu, güzelliiktir. Bir toplumun kalkınmasında “en kuvvetli manivela” da (Tör, 1943: 43) bu değerden/duygudan başkası değildir. Güzelliğe gereken önemi veren toplumlar hayata sıkı sıkıya bağlanmış, çalışmış, yükselmiş, ilerlemiş, vermeyenler ise hâlihazırdaki Türk toplumu gibi bezginleşip yaşam enerjisini

yitirmiş, nihayetinde de gerilemeye, çöküşe maruz kalmıştır. Mehmet'e göre *"bir millette güzel duygusu körlenirse, güzel aşkı tavsarsa insanların hayat bağları da gevş[er]"* (Tör, 1943: 24), nitekim hâlihazırda Türk toplumunda görülen de budur; fakat *"Türkler, güzel eserler yarattıkları, güzel işler kullandıkları çağlarda yaşamasını da sevm[işlerdir]"* (Tör, 1943: 24). Hayata bağlanmışlar, bu bağlanışla her yerde güzelliği hâkim kılmışlar, ileri düzeyde bir uygarlık biçimine kavuşmuşlardır. Ancak süreç içerisinde bu güzel aşkı bir "tavsama" görülmeye başlayınca hayattan soğumuşlar, bezginliğe, uyuşukluğa düşmüşlerdir, hâliyle gerilik kaçınılmaz olmuştur. Bu geriliğin en bariz kanıtını bulduğu kasabada görür Mehmet. Kasabanın mevcut hâli, geriliğin ve buna bağlı türlü olumsuzlukların (çirkinliklerin de diyebiliriz) hâkim olduğu bir tablo sunmaktadır ona âdeta. Cehalet kol gezmektedir; resim günah sayılmaktadır. Aileler çocuklarını en kritik zamanlarda bile doktordan sakınmaktadır. Öyle ki Mehmet'in kuşpalazına yakalanan öğrencisi Emine Çakır ve kardeşi, doktor yerine kasaba imamına götürüldüğü için hayatlarını kaybetmişlerdir. Yoksulluk, kasaba insanının başlıca dertlerinden biridir. Öğrenciler aklıktan, yetersiz beslenmekten ötürü bayılmaktadır. Memurlar/aydınlar ile halk arasında aşılmaz bir uçurum vardır; bu iki grubun kahvehaneleri dahi ayrıdır. Her yerde kirli, iğrenç manzaralara tesadüf edilir. Anlatıcının Mehmet'in gözünden yaptığı şu betimleme, Yakup Kadri'nin *Yaban* romanının başkarakteri Ahmet Celâl'in karşılaştığı Anadolu manzaralarını anımsatır:

Sınıftaki koku, çeşmenin önünden akan çirkef, sokakta oynayan çocukların pisliği, lokantadaki garsonun tırnaklarındaki kapkara zırhlar ve yırtık çoraplarından fırlayan yosun tutmuş topuklar, aralarında sarı sarı yumurta artıkları kalmış çatallar, yemek tencerelerinin üstünde cümbüş yapan sinekler, kahvedeki hava, Sümer Palas'taki tahta kuruları ve her yerde buram buram teaffün eden keneler... (Tör, 1943: 23)

Tabii Mehmet, bu ve benzer olumsuzluklarla (çirkinlikler) dolu tablonun altında güzellik duygusunu yitirmenin getirdiği bezginliği de görür. Halkta, zorluklara karşı mücadele noktasında herhangi bir hareket görülmez. Yapılacak işlerin başında olması gerekenler kahvehanelere doluşmuştur. Mehmet sadece bulunduğu kasabada değil, aynı zamanda Anadolu'nun her yerinde tesadüf olunabilen böyle bir bezginlik, uyuşukluk karşısında öfkeye kapılmaktan kendini alamaz. Onun, sık sık uğradığı kahvehanede gördüklerini anımsayalım:

Oynayanlara baktı: Âdeta kendilerinden geçmiş, cezbeli gibi zarları salıyorlar, pulları şaklatıyorlar, iskambil kâğıtlarını masaları muştalarca sına fırlatıyorlar. Bu ne ihtiras, diye düşündü, bütün Türkiye'de her gün tavla, domino, iskambil uğruna sarfolunan enerjiler, iş alanlarına yönelilebilse, ne yaratıcı bir kuvvet doğabilir! Yarabim bu ne tezat! Bu bakimsız memlekette başarılmaması gereken bunca iş, kendilerine sarılacak kolları ararken, binlerce ve binlerce kahvede yüzbinlerce aylak insan, enerjilerini oyun masaları üzerinde harcayıp duruyorlar. (...) Oynayın çocuklarım, oynayın! Elbet bir gün göklerden melekler iner de bu memleketin bataklık-

larını kurutur, yollarını açar, limanlarını yapar, şehirlerini ve köylerini kurar, dağlarını ağaçlandırır, sularını düzenler, madenlerini işletir... Ve Türkiye, bir cennet olur! (Tör, 1943: 17)

Aynı ölçüde bezginlik memurlarda (aydınlarda) da görülür. Ressam Mehmet, öğretmen arkadaşlarında, özellikle Cevdet'in kişiliğinde bu bezginliğe fazlasıyla şahit olur. O, diğer memurlar gibi yaşadığı toplumun yalnızca kötü yönlerini görüp iyi taraflarını yok saymakta, hiçbir şeyi memnuniyetle karşılayamamaktadır; öyle ki *“menfinin batağına boğuluncaya kadar saplanmaktan âdeti sadist bir zevk duy[makta]”* (Tör, 1943: 11), dolayısıyla halkın ve memleketin ilerlemesine dair hiçbir umuda kapı aralamamaktadır. Bu tür memurlar, Mehmet'e göre, bulundukları yerlerde *“biraz yabancılık, biraz hoyratlık, biraz yadrigama görmeye dursun, şöyle parmak ucuyla dokunulunca büzülen mimoza yaprakları, dürtülünce içine kıvrılan tespih böcekleri gibi derhal küsüverme[ktedirler]”* (Tör, 1943: 9-10). Mehmet ise idealisttir; o, güzelliğin değerini bilir ve memleketin ilerlemesi için bu değere uygun olarak çalışması, hayata güzellik katması gerektiğinin farkındadır. Bilinci, güzelleşmiş bir Türkiye “hayal”iyle doludur. *“Çepeçevre ufuklara kadar uzanan boş, kuru, çıplak ve çorak topraklar”ının yeşerip ormanlaştığı; üzerinde mutlu, sağlıklı insanlarla sürülerin peydahlandığı; her yerde “hayat, hareket, bereket”in* (Tör, 1943: 68) kaynadığı bir Türkiye. İşte böyle bir bilinçle, karşısında çirkinliklerle dolu bir tablo arz eden kasaba hayatını güzelleştirmek, bu hayatta güzelliği (aynı anlama gelmek üzere ileriliği) hâkim kılmak için bir resim öğretmenin yapabileceğinden fazlasını yapmaya çalışır. Tabii Mehmet'in bu çabasında destekleyici ve engelleyici kimseler de söz konusudur. Onu destekleyenler arasında özellikle Kahveci İbrahim, doktor ve Ayşe Hanım'ı görürüz. Bunlar arasında elbette üçüncüsü öne çıkar. Ortaokulda müzik öğretmeni olarak görev yapan Ayşe Hanım, Mehmet'le aynı idealleri paylaşır. O da güzelliği hayatın merkezine koyar, memleketin ilerlemesinde güzelliğin bir kaldıraç teşkil ettiğini, bu uğurda mücadele etmenin değerli bir eylem olduğunu bilir. Mehmet, ilk başlarda platonik bir sevgi duyduğu, sonra da evlenmeye karar verdiği Ayşe Hanım'ı manevi bir dayanak, aynı ideale sahip bir yoldaş olarak görür. Onunla geçirdiği zamanlar, yaptığı sohbetler, paylaştığı dertler Mehmet'e güç kazandırır. Engelleyiciler arasında ise kasabanın örgütlenmiş cehaletini temsil eden imam ve çevresi gelir. Bunlar Mehmet aleyhine dedikodular çıkarmaktan, onu halkın gözünde küçük düşürecek iftiralar ortaya atmaktan geri durmazlar. Hatta işi Mehmet'i dövdürmeye kadar varırırlar. Fakat Mehmet, ideallerinin peşinde gitmekten bir an dahi olsun geri durmaz. Hiçbir ücret almadan yoksul kimselerin dilekçelerini yazar, Halkevinde okuma-yazma kursu açar. Kasabalıları imamın tutucu düşüncelerinden uzaklaştırır, onlara bilim ve aklın yolunu göstermeye çalışır. Doktor arkadaşının düzenli bir şekilde sağlık taraması yapmasını sağlar. Yeni kuşağı temsil eden, resmi boş bir uğraş olarak gören öğrencilerini resim konusunda teşvik eder, bu vesileyle onlarda güzellik duygusunu güçlendirmeye çalışır. Bunda da

önemli bir başarı gösterir. Öğrenciler kısa zamanda resim konusunda büyük bir birikim ve yetenek kazanır. Mehmet'in yurt dışındaki sergilere gönderdiği bazı öğrenci resimleri eleştirmenlerin/uzmanların onurlandırıcı övgüleriyle karşılaşır. Ayrıca öğrencilerin sosyal sorumluluk sahibi olmaları, kendilerini ifade edebilme ve yönetebilme becerisi kazanmaları için kasabadaki Halkevi bünyesinde bir öğrenci kulübü açar. Yoksul durumdaki öğrencilerin giderleri için kasabanın zenginlerinden Kimgilzade'yi ikna eder.

Mehmet, bu ve benzer eylemleriyle, bu eylemlerinin arka planında yer alan enerjisiyle Gonçarov'un *Oblovov* romanındaki Stoltz karakterini aklı getirir. Henüz filizlenme aşamasındaki Rus burjuvazisinin temsilcisi olarak roman-
da yer alan⁴ ve güçlü bir çalışma ahlakına, olağanüstü bir enerjiye sahip olan, yerinde duramayan, boş vakte tahammülü olmayan Stoltz, *Resim Öğretme-
ni*'nde Cumhuriyet'in devrimci ve idealist aydınlarının temsilciliğini üstlenen Ressam Mehmet olarak ete kemiğe bürünmüş gibidir. Tabii Stoltz ile Mehmet arasındaki paralellik bununla sınırlı değildir; her iki karakter de geriliğin ve uyuşukluğun tam karşısında yer alır. Fakat bu gerilik ve uyuşukluğu Stoltz, sadece arkadaşı Oblovov'da görür; Mehmet ise bulunduğu kasabadaki hemen herkeste.

Mehmet, *Stoltz-vari* eylemliliğiyle karşısındaki tabloyu güzelleştirmeyi, çirkinlikleri yok etmeyi kısmen de olsa başarmıştır. Kasabada gördüğü olumsuzlukların, aksaklıkların bir kısmını gücünü fazlasıyla zorlayarak aşmış, örnek bir aydın profili çizmiştir. Cehaleti geriletmiş, öğrencilerine resim ve güzellik sevgisini aşılamış, halktan kimselere yardımda bulunarak aydın ile memur sınıfları arasındaki duvarı kendi çapında yıkmıştır. Üstelik bütün bunları sadece bir eğitim yılı içerisinde gerçekleştirmiştir. Yaz tatili sırasında yurt gezisi kapsamında kasabaya resim araç gereçlerinin yanı sıra önyargılarıyla gelen bir ressam (ki Mehmet'in hocasıdır), Mehmet'in güzelleştirdiği bu tablonun bir yönüne (belki de en önemli yönüne) şahit olur. Kasabada resme karşı tutucu bir tepki beklerken çocukların (Mehmet'in öğrencilerinin) sokaklarda resim yapmakla uğraştığını görünce fazlasıyla şaşırır. Gerçekleşmiş bir ütopyanın karşısında duyulan şaşkınlıktır bu bir bakıma:

Yabancı [ressam], her çocuk resmi önünde bir başka tat, bir başka heyecan duydu. Her çocuk başlı başına bir âlemdi. Ve en çok hayret edilecek şey, hepsinin de gelişigüzel değil, yaptığı işi bilerek çalışmalarıydı. (Tör, 1943: 180)

Başlangıçta Anadolu'nun bir kasaba özelindeki alegorisini temsil eden ve geriliğin, olanaksızlığın, cehaletin, bezginliğin yansıdığı tablo, Mehmet'in idealizmi ve mücadelesiyle kısmen de olsa Cumhuriyet'in ütopyasını -yine bir kasaba

4 Hasan Yalçın, *Romanda Aydın Tipleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2004, s. 22.

özelinde- temsil edecek şekle bürünmüştür.⁵ Yani gerilikten ileriliğe veya çirkinlikten güzelliğe dönüşüm, aynı zamanda alegoriden ütopyaya dönüşüm olarak kurguya yansımıştır.

“Fantazyalar” a Kapılanlar

Toplumsal bellekte Vedat Nedim, edebiyatçı kimliğinden çok siyasetçi kimliğiyle belirginlik kazanır. Bu siyasetçi kimliği de genelde komünizmden Kemalizm’e dönüşü üzerinden söz konusu edilir. Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında TKP içinde yer almış, hatta partinin genel sekreterliğine kadar yükselmiş olan Vedat Nedim, 1920’lerin ikinci yarısında dönemin siyasi iktidarının aydın saflarına geçmiştir. *Resim Öğretmeni* de ekonomi-politik bakışı, enternasyonalist anlayışı çoktan bir tarafa bırakıp Cumhuriyet’in felsefi birikimini özümsemiş, “muasır medeniyet” paradigmasını benimsemiş olan Vedat Nedim’in yeni (yani 1920’lerin ikinci yarısından sonrak) ideolojik duruşunu ele verir. Zaten, şimdiye kadar yazdıklarımızdan anlaşıldığı üzere Ressam Mehmet, Cumhuriyet’in ideal öğretmen (aydın) tipinden, eylemleri de dönemin siyasi iktidarının “muasır medeniyet” hedefinden ayrı düşünülemez. Bu konu üzerinde daha fazla durmaya gerek yok. Peki komünizm ve komünistler? *Resim Öğretmeni*’nin kurgusunda bir parça da olsa bu konuya değinildiğini görürüz. Ressam Mehmet, dönemin aydınlarının açmazları üzerine düşünürken “kökü bu topraklarda olmayan, gerçekleşmesi muhal fantazyalar”dan söz eder. Bu “fantazyalar”dan biri de elbette komünizmdir. Mehmet’e göre Türk aydınlarının bir kısmı düşünsel kriz yaşadıkları, inanç

5 Kâmil Büyüker’in ilgili yazısındaki bilgiler ışığında, yurt gezisi kapsamında kasabaya gelen kişinin, Cemal Bingöl’ün hocası Eşref Üren olduğunu söyleyebiliriz. Üren, gezi kapsamında Yozgat’a uğramış, karşılaştığı manzara karşısındaki heyecanını, mutluluğunu ve hepsinden öte şaşkınlığını *Ulus* gazetesinde yayımlanan bir yazısında dile getirmiştir. Büyüker’in bu yazıdan alıntıladığı şu kısım önemli: “(...) İçinden şimendifer geçmeyen bir vilayetin orta mektep çocuklarından duyduğum bir mucize değil de neydi? Size şunu temin ederim ki, bu teknik sözleri söyleyebilecek mesleğini yapmış, ün almış ressamların sayısı iki elinizin parmaklarını geçmez. Bu, çocukların bize çevirili birinci yüzü idi. (...) İşte Vedat Nedim Tör’ün ‘Resim Öğretmeni’ adlı romanı Yozgat Lisesi talebelerinin, içi hakikatler ve sezişlerle dolu hikâyesidir. Orada geçen ve bize en hayali imiş gibi gelen tarafarı en gerçek olanlarıdır. Çocukların bu inanılmayacak uyanıklıklarını görmemiş ve onları tanıyıp o gerçeği yaşamamış olsaydım, belki ben de inanmayacaktım. Nitekim o vakit kendi kendime: ‘Acaba Floransa’da mıyım, Paris’te miyim?’ diye sormuştum.”

boşluğuna düştükleri zaman bu tür “fantazyalar” a rağbet etmişler, böylelikle ayaklarını gerçeklik zemininden kesmişler, âdeta birer “salon ve mecmua idealistleri” ne dönüşmüşlerdir (Tör, 1943: 68). Fakat ortada umutsuz bir vaka yoktur, elbette bu “inanma hastaları” da şifa bulabilir. Nasıl mı? Şöyle düşünmektedir Ressam Mehmet:

Komünistler, nazistler, faşistler, Turancılar ve bobstilller, ah bütün bu inanma hastaları, ancak ‘cennet Türkiye’ parolası etrafında seferber edilmiş iş orduları içinde vazife aldıkları gün şifalarını bulacaklardır. Bozkırlar ortasında tek ve çaresiz kalmış insanın ruhuna çöken büyük acıyı ve kara yeisi, bezginliği ancak toplu, planlı bir savaşın müspet ve dinamik eserleri giderebilir. (Tör, 1943: 69)

İşte Ressam Mehmet üzerinden kurguya taşınan bu tür düşünce ve söylemleri, Vedat Nedim’in dönemin “inanma hastası” aydınlarına dönük bir çağrısı, bunun yanı sıra kendi geçmişine dair bir özeleştirisi olarak yorumlamak mümkün müdür? Bizce evet.